

VICTOR CIRIMPEI

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**PRINCIPIILE DIRECTORII
DE DOCUMENTARE ȘI EDITARE
A MATERIALELOR ARHIVISTICE
DE ETNOLOGIE ORALĂ ROMÂNEASCĂ
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

Abstract

This study offers a complex set of (orthographic, chronological, textological, dialectological, lexicographic) criteria which should be followed when documenting and publishing archivist materials of Romanian oral ethnology from the Republic of Moldova.

La o examinare de ansamblu a materialelor etnologice orale (predominant etnografice și de folclor) din Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, fondul 19, inventar 3 (prescurtat AAȘM), – cea mai reprezentativă colecție, cu 453 de volume-manuscrite din anii 1945–2011 (plus rapoartele-descrieri din câțiva* ani ale etnografilor din aceeași Academie), precum și materialele altor depozite arhivistice de același gen, din Republica Moldova și din România (cele basarabene), constatăm existența unei bogate comori de giuvaiere ale mentalității și inteligenței populare – mitice, istorice și artistice; această comoară-tezaur fiind extrasă, fărîmă cu fărîmă, din graiul viu al românilor de diferite vârste, femei și bărbați, persoane cu nume concrete, dar și de la unii, puțini la număr, anonimi, din localități, foste un timp sovietice, altele aflate și acum sub administrare statală ucraineană; localități ale Basarabiei, Bucovinei de nord, Transilvaniei de est (nord-carpatic) și din sfînga Nistrului (evităm termenul *Transnistria* ca neadecvat și confuz. Pentru lumea din această zonă, îmbinarea de cuvinte *trans-Nistria*, geografic însemnînd Basarabia și mai departe, spre vest).

Piese de colecții ilustrează un spectru larg de categorii noționale, de gen, pe care, în ordinea diacronică aproximativă a mentalității și inteligenței populare, am putea să le grupăm în trei mari subdiviziuni:

1) deslușirea mitologică a lumii și perceperea evenimentelor anului solar (prin datini, credințe, descîntece, practici magice, semne prevestitoare, farmece, vrăji, credințe, obiceiuri, datini pentru zile sfinte precreștine și creștine, ziceri și cîntări de cult, colinde, orații);

2) cunoașterea vieții omului și a mediului natural, cultural și istoric al societății (cîntece de legănare a pruncului, practici, ziceri, cîntece și jocuri ale copiilor; cîntece,

* Scriind, am respectat normele ortografice ale limbii române conform convingerii unor lingviști de talie mondială, dar și a noastră, cu *Argumente anti „î” din „a” și „sunt”*, publicată în „Revista de lingvistică și știință literară” (Chișinău), 2009, nr. 1-2, p. 46-52; în plus Institutul de Filologie al AȘM admite ca unele studii, la solicitarea autorilor, să fie publicate cu **î** din **i** în corpul cuvîntului.

strigături și balade de dragoste; cîntece de armată și război, cutume prenuptiale, orații și strigături de nuntă; datini, obiceiuri, cîntece, glume și strigături de familie; deplîngerea și pomenirea morților; informații, amintiri, legende, povestiri și cîntări istorice);

3) gîndirea artistică (asemănări, comparații și aprecieri neobișnuite; expresii idiomatice, zicători și proverbe; întrebări șmechere și ghicitori; narațiuni fantastice, nuvelistice, comice și alegorice; balade, cîntări de vitejie, cîntece filozofice, poezii distractive, teatru folcloric; plăsmuiri folclorizate și de album).

Crîmpeie, pasaje, chiar întreguri de viziune artistică avem și în primele două secvențe ale aceleiași diacronii, pe care nu întîmplător am numit-o aproximativă.

Ca să poată fi editate, fiecare unitate-material de arhivă (mitologică, istorică sau poetică) se cuvine să dispună de două componente indispensabile – I) *fișă documentară* cu 7 constituenți: I.1) adresa, I.2) data, I.3) localitatea, I.4) informatorul, I.5) culegătorul, I.6) titlul materialului, I.7) categoria noțională a unității arhivistice și II) *text* (conținutul comunicării), iar în cazul cînd ceva din acest conținut (cuvînt, expresie, colorit sonor, aspect vestimentar, stringență culturală) necesită lămuriri, la primele două componente ale unității-material se va adăuga o a treia componentă, cea *explicativă*, pentru comentarii și glosar.

Din punct de vedere grafic, *fișa documentară* (primele 5 din 7 constituenți ale ei), s-ar cuveni să fie tipărită cu caractere cursive/italice grase/aldine; *titlul* sau *fară-titlu-1* (al 6-lea constituent), – cu aldine drepte, iar *categoria noțională* a textului (al 7-lea) – cu caractere drepte ordinare, de aceeași mărime (de ex., corpul de literă 12). Cu grafie similară vor fi tipărite materialul propriu-zis (textul), posibile comentarii și lămuriri de cuvinte.

Are să fie suficient ca fișa documentară să cuprindă:

I.1) adresa arhivei = abreviatura fondului arhivistic (ca ex.: *AAȘM* pentru Arhiva Academiei de Științe a Moldovei, *MLR* – Muzeul Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”, Chișinău, *AFAR* – Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, Cluj-Napoca; ș. a.), virgulă, manuscrisul (*ms.*) și numărul său (ca ex. *ms. 5*), virgulă, abrevierea *f.* pentru fila/filele pe care este prezentat manuscrisul ori *p.* – pentru pagina/paginile unui material extras din o publicație și cifra/cifrele filei/filelor sau paginii/paginilor (ca ex.: *f. 12* sau *f. 4-7*, sau *p. 87*, fie *p. 132-134*), punct și virgulă;

I.2) data = timpul culegerii textului, în funcție de concretețea din manuscris/publicație (ca ex.: *1983*, sau *1964, aug.*, sau *1953, 6 ian.*, sau, în rare cazuri, *pînă la 1940*), punct și virgulă;

I.3) localitatea = numele localității din care s-a cules (sat – *s.*, oraș – *or.*, tîrg – *tg.*), virgulă, numele județului – *jd.* sau al raionului – *rn.*, în unele cazuri și al regiunii – *reg.* de care ținea localitatea materialului de arhivă (exemple: *jd. Bălți*, sau *rn. Sîngerei*, sau *rn. Hliboca, reg. Bucovina de nord*, sau *rn. Teacev, reg. Transilvania de est* – fiecare nume de localitate trebuie să corespundă realității teritorial-administrative din timpul culegerii materialului respectiv), punct și virgulă;

I.4) informatorul – *inf.* de la care s-a cules, cu numele de familie scris românește, prenumele său și al tatălui său (dacă sînt semnalate) (un ex.: *Savin Maria Gheorghie* [nu *Savina Maria*]; în cazul componentei de trei nume se respectă cu stricteteț anume

această ordine, nu *Maria Savin* sau *Maria a lui Gheorghe Savin*, sau în alt fel), virgulă, cifra vârstei și cuvântul *ani* (din economie de spațiu nu scriem prepoziția *de*), adică **83 ani** (nu *83 de ani*), punct și virgulă;

I.5) culegătorul (*culeg.*) materialului, cu numele de familie scris românește, prenumele său și al tatălui său (dacă sînt semnalate) (un exemplu: *Grincu* [așa semnează acesta cîteva materiale în 1945], nu *Grinco* – formă ce i-a fost impusă de adepții deznaționalizării românilor moldoveni) *Grigore Vasfile]*, două puncte;

I.6) titlul sau fără-titulul materialului, cum am zis mai sus – tot cu litere aldine, subliniat cu linie;

I.7) categoria noțională, de gen, a unității arhivistice, cu litere drepte (ne-aldine) între paranteze drepte (ex.: **Frunzișoară de pelin** / [Cîntec liric de dragoste cu necaz], sau **Fără titlu** / [Amintire din Al Doilea Război Mondial], sau **Miresuică, miresuică** / [Strigătură pentru jucat zestrea miresei]. În privința cîntecelor lirice și a strigăturilor am putea admite ca titlu primul vers al creației, ca titlu al ghicitorilor am putea folosi rezolvarea piesei.

În caz de necesitate, tot între paranteze drepte, din rînd nou – comentariul specialistului, pe scurt, cu privire la calitatea ori specificul materialului.

Denumirile pozițiilor I.1 – I.5 ale fișei documentare se vor așeza, fiecare, din alineat în stînga paginii, iar titlul sau fără-titlu-l (I.6) și categoria noțională (I.7) – în rînduri aparte la mijlocul paginii.

Pregătind textul pentru publicare, afară de transformarea grafiei rusești (unde este aceasta) în scris românesc, specialistul în materie este în drept să folosească punctuația adecvată, să opereze între paranteze drepte mici corectări și semne de îndoială privind autenticitatea folclorică.

Reproducem un model de fișă documentară, cu comentariu și începutul textului (conținutul comunicării), unul avînd și paranteze de autenticitate folclorică:

AAȘM, ms. 5, f. 13-19;

1945, 15 sept.;

tg. Briceni, jd. Bălți;

inf. Strelețchi Zina Vasfile], 66 ani;

culeg. Grincu Grigore Vasfile]:

Lampa fermecată [titlu suspect ca folcloric]

[Basm întocmit literar, pseudofolcloric]

[*Comentariu:* Se vede că informatoarea din Briceni avea o carte românească, de unde culegătorul de folclor și-a copiat în caiet întinsul pe multe file (!) basm, suspect ca folclor din chiar titlu (*Lampa fermecată*), ortografiind în grabă și ziceri „folclorice” ca: *întră, deșmeticească, (i)și freca mîinele* ș. a. Textul nu merită să fie publicat ca mostră folclorică.]

Trăia odată undeva departe, într-o țară, un mare vrăjitor. El avea un inel fermecat, pe care, de cîte ori îl răsucea o dată pe deget – îndată venea înaintea lui un om, care-i îndeplinea orișice voință a lui.

Și iată că aude el printre lume că undeva departe-depart, tocmai acolo unde munții se bat cu capu-n soare, este Podul Pămîntului, și acolo, dedesupt, sunt [!: sunt] niște beciuri, în care se intră [!: intră] strașnic greu – printr-o crăpătură a [...]

În stocul riguros organizat al materialelor de arhivă, fișa documentară trebuie plasată, în rînduri aparte, numaidecît înainte textului, ea familiarizînd expres cercetătorul cu substanța valorică a subiectului ce i se oferă; totodată această fișă reprezintă gestul de mulțumire și grațitudine a culegătorului și cercetătorului față de informator. La publicarea în revistă sau carte, din economie de spațiu, primele 5 rînduri ale fișei pot fi redată în rînd continuu (cum am procedat în RLȘL, 2009, nr. 3-4, p. 97-107; și „Philologia”, 2010, nr. 5-6, p. 88-98), dar nu excludem, și pentru atare situații, tipărirea fișei în rînduri separate (vezi Lucia Cireș, *Colinde din Moldova*, Iași, 1984, și alte caiete-volume de arhivă, aflate „sub îngrijirea lui Ion H. Ciubotaru”).

Comentariile referitoare la unele sintagme ale textului se numerotează cu cifre între paranteze drepte și urmează a fi explicate după sfîrșitul textului (vezi RLȘL, 2009, nr. 3-4, p. 97, 99, 103, 105-107; „Philologia”, 2010, nr. 5-6, p. 93, 98).

Cuvintelor și expresiilor de circulație restrînsă, mai puțin înțelese cititorului contemporan (ca: *bezărâu*, *dimirlie*, *gologan*, *hătu-ț mațu cui ti ari!*, *jelniță*, *ocă*, *pidjac*, *rărunchi*, *sînicat*, *sumeț*, *șleapcă* etc.), li se pune cîte un asterisc pe marginea din dreapta și se explică, reproducînd, ca citată (între ghilimele), și contextul frazei în *glosar*-ul, plasat la sfîrșitul materialului (eventual, studiului/cărții); în cuvintele explicate se marchează accentul prin sublinierea vocalei pronunțate pe un ton mai înalt, între paranteze rotunde, dacă e necesar – lămuriri laconice. Pentru mai multă claritate oferim trei exemple:

chîtă (pită) – pîine („*Omului flămînd / numa chita i-n gînd*”).

plesni-ț-ar ochii ș-o sprînceană – expresie-sudalmă („*plesni-ț-ar ochii ș-o sprînceană / c-ai făcut din capu tău / făr' de ajiutoru meu*”).

șah (de la rus. *uaxma*) – mină, de cărbuni („*oi face contract / pe trei ani la șah*”).

Cuvintele indecente se vor scrie așa cum sînt în manuscris, în vorbirea populară (drept exemplu notoriu în acest sens e *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editurile Arc și Gunivas, 2007).

Spre deosebire de majoritatea publicațiilor etnofolclorice de pînă acum, considerăm neacceptabilă litera majusculă pe marginea din stînga a tuturor versurilor; în textele versificate de sorginte populară, asemenea celor de proză, litera mare o găsim potrivită doar la începutul primului cuvînt al propoziției, la începutul numelor proprii, cît și al celor comune de valoare neordinară, ca al doilea *om* în exemplul: *Frumușața n-o mînînși cu măligî – omu sî șii Om*. Pentru decizarea de această majusculă-parazit a optat, încă din anii '60 ai sec. XIX, marele folclorist român G. Dem. Teodorescu (1849–1900), demonstrîndu-și opțiunea și în monumentală sa colecție (719 p.), editată la București în 1885 – *Poezii populare române*.